

Zimska raca

Zimska raca je ena izmed najmanjših rac. Od večine svojih sorodnic se loči po nekaterih značilnostih, ki so predvsem posledica prilagoditev morskemu načinu življenja.

Luka Božič

foto: Luka Božič

Odrasel samec zimske race *Clangula hyemalis* v svatovskem

Bliža se zima, torej tisti letni čas, ko se podoba naših krajev najbolj spremeni. Mnoge vrste ptic zapustijo svoja gnezdišča, k nam pa priletijo druge iz severno ležečih dežel. Te se bodisi pri nas ustavljajo le na selitvi bodisi tukaj prezimujejo. Med njimi so zelo številne tudi različne vodne ptice, zato je pozimi pozornost opazovalcev ptic pogosto usmerjena na vodna telesa. Na odprtih vodnih površinah se lahko zbere veliko število prezimujočih ptic, kar omogoča razmeroma preprosto, nenaporno in zanimivo opazovanje tudi ornitologom začetnikom. Vse, kar potrebujemo pri takšnem opazovanju, sta primeren daljnogled in dober terenski priročnik, na večjih jezerih pa žal ne gre brez teleskopa. Najbolj pomembne lokalitete za vodne ptice pri nas so Sečoveljske soline, Cerknjsko jezero in številna akumulacijska jezera na rekah, med katerimi imata posebno mesto Ormoško in Ptujsko jezero. Največji delež med vodnimi pticami sestavljajo različne vrste rac in z eno izmed njih se bomo podrobneje seznanili v tem prispevku.

Zimska raca *Clangula hyemalis* spada tako kot vse druge vrste rac v družino plovcev Anatidae, ki je tudi edina družina obsežnega reda plojkokljunov Anseriformes v Evropi. V to skupino uvrščamo med drugim tudi gosi in labode. Zimska raca sodi skupaj z belolisko *Melanitta fusca*, črno raco *Melanitta nigra* in gago *Somateria mollissima* v množico pretežno morskih vrst rac, ki se v notranjosti celine le redko pojavljajo. Navezanost na morsko okolje je zelo izrazita pri zimski raci, tako da ni čudno, da so jo različni zgodovinski avtorji (npr. Reiser) iz naših krajev imeli za naključnega

gosta skorajda neprimerljive redkosti. Tako je ostalo vse do zgodnjih osemdesetih let, ko je bilo prvič v Sloveniji ugotovljeno prezimovanje na Ptujskem jezeru. V letih, ki so sledila, smo ugotovili, da je zimska raca predvsem v severovzhodni Sloveniji reden zimski gost, v nekaterih zimah pa tudi prezimovalec. Najdaljše zadrževanje skupine teh rac pri nas je bilo zabeleženo v zimi 1995/96. V tem času so štiri osebk na Ptujskem jezeru preživel skoraj pol leta – med koncem oktobra 1995 in koncem marca 1996. V naslednjih letih so opazovanja zimskih rac začuda ponovno postala zelo redka, tako da o njenem resničnem statusu pri nas lahko le ugibamo. Res je, da je zimska raca redna prezimovalka na nekaterih velikih jezerih evropske celine, na primer v Švici.

Nasprotno pa je populacija zimske race v svetovnem merilu zelo velika, čeprav se številčne ocene o njej močno razlikujejo. Zadrževanje velikih jat daleč na odprtem morju v zimskem času onemogoča natančen census vrste. Raca je cirkumpolarno razširjena, saj se njen gnezditveni areal razteza neprekinjeno od Beringovega preliva na vzhodu, prek skrajnega severnega dela azijske celine in Evrope, obal Grenlandije ter arktičnega dela Kanade do Aljaske na zahodu. V Evropi gnezdi okoli 10.000 parov, kar je razmeroma nepomembno število v primerjavi s približno desetmilijsko svetovno populacijo. Zimska raca gnezdi v bližini manjših vodnih površin in močvirij, obdanih s tundrsko vegetacijo, redkeje pa tudi na manjših otočkih v morju in vzdolž fjordov. V območjih visokega severa je ena izmed najznačilnejših vodnih ptic, ki prične z gnezditvijo, takoj, ko nastopi prva odjuga in se začne taliti led. Pogosto gnezdi znotraj kolonij polarnih čiger *Sterna paradisea*. Kmalu po pričetku gnezditve samci zapustijo valeče samice in odletijo na odprto morje, kjer se golijo skupaj z negnezdečimi oziroma spolno nezrelimi osebki. Samice tako same skrbijo za mladiče, pri čemer pogosto ena samica vodi mladiče iz več legel. Konec poletja se pričnejo zimske race zbirati v velike jate, ki nato odletijo na prezimovališča. Predvidevajo, da je veliko prezimovališč te vrste še nepoznanih oziroma tudi ni jasno, od kod izvirajo ptice s posameznih prezimovališč. Najpomembnejše takšno območje v Evropi je Baltičsko morje, kjer se zadržuje 90 odstotkov evropske prezimujoče populacije.

Zimska rasa je ena izmed najmanjših rac. Od večine svojih sorodnic se loči po nekaterih značilnostih, ki so predvsem posledica prilagoditev morskemu načinu življenja. Je izvrstna potapljavka, saj išče hrano tudi na globini deset metrov in več. Njeno okostje je prilagojeno visokemu pritisku v večjih globinah, ki je v nasprotju z večino ptic manj porozno. Pri potapljanju si zimska rasa pomaga s perutmi. Čas, ki ga preživi pod vodno gladino, je lahko zelo dolg. Na Ptujskem jezeru na primer je znašala najdaljša dolžina enega potopa celo minuto. Prehranjuje se predvsem s školjkami in polži, ponekod sestavljajo pomemben delež prehrane tudi majhni raki in ličinke žuželk. Na Ormoškem in Ptujskem jezeru, od koder izvira tudi največ naših opazovanj, je verjetno najpomembnejša hrana zimske race školjka trikotničarka *Dreissena polymorpha*, ki se je v zadnjem desetletju močno razširila. Podobno velja tudi za druge vrste morskih rac, ki se ustavijo na Ptujskem in Ormoškem jezeru. (npr. beloliska).

Tako kot velika večina rac ima tudi zimska močno izraženo spolno dvoličnost. Ta se pri zimski raci ohranja tudi sezonsko, saj poznamo pri obeh spolih kar štiri različne stadije, ki so posledica treh golitev. Po dve takšni obliki ustrežata svatovskemu (pozimi in spomladi) oziroma eklipsnemu perju (poleti) drugih vrst rac. Seveda se tudi pri tej vrsti večkrat na leto golijo le nekatera peresa (npr. značilna podaljšana skapularna ali ramenska peresa pri samcu), medtem ko se letalna, repna in nekatera peresa trupa golijo le enkrat letno. Da bi bila zmeda še večja, se tudi prvoletni

osebki razlikujejo od odraslih. Ta razlika je lepo vidna v prvem zimskem perju, v prvem poletnem pa je že težko zaznavna. V praksi je posledica tega pogosto razmeroma težka opredelitev opazovanih zimskih rac glede spola in starosti, sama vrsta pa je zavaljo edinstvenega barvnega vzorca skoraj nezamenljiva. Tukaj moram dodati, da se pri določanju ne kaže zanašati na samčeva dolga repna peresa, saj jih pogosto vleče za seboj po vodni gladini in tako niso vselej vidna. Za samca je v vseh starostih in letnih časih značilna rožnata lisa na kljunu, ki pa jo z večje razdalje težko opazimo.

Kljub svoji številnosti in velikim populacijam je zimska rasa vendarle ranljiva vrsta. Ogrožajo jo razlitja nafte iz tankerjev in pretiran ribolov. Zimska rasa se na morju združuje v velike, tudi več desetisočglave jate. Znanih je kar nekaj množičnih poginov te vrste zaradi razlitij nafte iz tankerjev v severnih morjih. Prevelik izlov rib pomeni pomanjkanje hrane za velike jate zimskih rac. Takšne tesno povezane agregacije, ki oblikujejo tudi razmeroma velik delež celotne populacije, so zelo dovzetne za različne motnje v okolju. Čeprav je bil na nekaterih delih njenega areala že zabeležen močan upad prezimujočih ali gnezdečih populacij, zimska rasa globalno gledano še ne sodi med ogrožene vrste. Kakorkoli že, ornitologi smo vselej veseli pogleda na to očarljivo popotnico s severa, ki nam ob mrzlih terenskih dneh dopolni zimsko idilo, ali pa nas v pozni jeseni opomni, da se ta letni čas dokončno poslavlja. ■ ■ ■

fotograf: Janka Babič

Zimske race *Clangula hyemalis* na prehodu iz zimskega v poletno perje